

CZU:811.135.1'366'367:82.09(091)

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.1\(313\).06](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.1(313).06)

ORCID: 0000-0002-0725-489

GALACTION VEREBCEANU

Institutul de Filologie Română

„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

(Chișinău)

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA
MANUSCRISULUI *SANDIPA*¹.

MORFOLOGIA (3.1.). SUBSTANTIVUL.
ARTICOLUL. ADJECTIVUL. NUMERALUL

LINGUISTIC STUDY ON THE *SANDIPA* MANUSCRIPT. MORPHOLOGY (3.1.). THE NOUN. THE ARTICLE. THE ADJECTIVE. THE NUMERAL

Abstract. The morphological peculiarities of some flexible parts of speech (noun, article, adjective, numeral) present in the text of the popular writing entitled *Sandipa* (ms. Rom. 824, dated 1798 and kept at the State Library of Russia, Moscow) are analyzed. The forms are examined in terms of the norm existing in the second half of the eighteenth century.

Keywords: adjective, article, case, declension, form, gender, number, numeral, noun.

Rezumat. Sunt analizate particularitățile morfologice ale unor părți de vorbire flexibile (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul) prezente în textul scrierii populare intitulate *Sandipa* (ms. rom. 824, datat în 1798 și păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei, Moscova). Formele sunt examinate sub aspectul normei existente în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Cuvinte-cheie: adjectiv, articol, caz, declinare, formă, gen, număr, numeral, substantiv.

Scopul însemnărilor ce urmează este examinarea trăsăturilor morfologice ale părților de vorbire flexibile substantivul, articolul, adjectivul, numeralul prezente în textul manuscrisului anunțat în titlu. Acestea se remarcă printr-o serie de forme caracteristice perioadei vechi a limbii române, dar și epocii în care a fost copiată versiunea romanului popular de care ne ocupăm. Analiza faptelor de limbă se va face din unghiul de vedere al normei existente în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

---

¹ Textul manuscrisului *Sandipa* a fost publicat, pentru prima dată, integral, în formă de ediție critică (vezi Verebceanu, 2017, p. 35-55; 67-89; 113-130), urmat de trei studii: primul cercetează diverse aspecte filologice (vezi Verebceanu, 2019, p. 49-63), al doilea analizează particularitățile grafiei chirilice (vezi Verebceanu, 2020, p. 93-102), iar al treilea examinează trăsăturile fonetice (vezi Verebceanu, 2020, p. 22-36).

Substantivul

Substantivul, în calitate de clasă de cuvinte ce ocupă un loc important în sistemul limbii și care este caracterizat ca centru al grupului nominal, prezintă în textul cercetat puține trăsături lingvistice în raport cu cele atestate în primele noastre monumente și documente de limbă română. Rarele forme arhaizante, din punctul de vedere al normei literare actuale, continuă să fie întrebuițate în paralel cu formele noi, acestea din urmă având, de regulă, o frecvență mai mare sau chiar unică și împingând astfel formele vechi spre periferia sistemului. În continuare, vom încerca să determinăm cum se manifestă acest dualism morfologic în textul examinat.

Declinarea. Flexiunea nominală veche caracteristică celor mai vechi texte românești aparținând secolului al XVI-lea și al XVII-lea (vezi Densusianu, 1961, p. 92-93; ILRL, 1997, p. 113-114) este prezentă, în descreștere, și în textele provenind din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi ILRL, 1997, p. 319-320). Cu referire la textul de care ne ocupăm, consemnăm fenomenul cercetat în două exemple ale actualelor substantive *năpastă* și *peșteră*. Primul substantiv menține forma de declinare a III-a: *năpaste* (48^v), iar al doilea a trecut la declinarea I: *peșteră* (28^r), *peștiră* (28^r-4), tendință subliniată de autorii tratatului *Istoria limbii române literare*: „Formele de declinare a III-a, mai vechi, abundă mai ales la începutul perioadei (1640–1780 – *G. V.*) în special în textele nordice, iar formele de declinare I, mai noi, se întâlnesc în special în textele sudice” (ILRL, 1997, p. 99-100).

De declinare a III-a este și substantivul *pânticile* (23^v), cu *e* trecut la *i*.

Forme noi, deci aparținând declinării I, se constată în substantivele cu radicalul în *ș*, *j*, situație caracteristică mai ales graiului moldovenesc (vezi ILRL, 1997, p. 320): *cenușă* (61^v-2, 62^r), *mătușă* (36^r, 45^r, 45^v, 47^r-2), *ușă* (24^v), *ușa* (24^v), *grijă* (15^v, 24^r, 76^r, 100^v), care nu intră niciodată în alternanță cu formele în *-e*, curente în textele vechi (vezi Densusianu, 1961, p. 92-93; Rosetti, 1978, p. 547; ILRL, 1997, p. 320), dar și în cele contemporane cu manuscrisul *Sandipa* (vezi ILRL, 1997, p. 320).

Genul. Substantivul masculin *tată* prezintă două forme: *tatăl* (*mieu*, *tău*) (4^v, 5^r etc.), *tată*-(*său*, *tău*) (6^v-2, 9^v-2 etc., cu 38 de apariții) și *tatul* (31^r-3, 97^v, 98^v), ultima formă – analogică substantivelor masculine de declinare a II-a terminate în consoană – fiind caracteristică îndeosebi graiului moldovenesc, dar notată și în textele elaborate în Moldova către sfârșitul secolului al XVIII-lea (vezi nota 2) și, sporadic, în alte zone ale dialectului dacoromân (vezi Gheție, 1975, p. 158; Teodorescu, Gheție, 1977, p. 100). Ambele forme flexionare de nominativ-acuzativ nu sunt concurate niciodată de *tătâne* decât în genitiv-dativ (vezi *infra*, *Cazul*).

La fel masculin este și substantivul *pânticile* (23^v).

Grăunte este atestat numai ca substantiv de genul neutru: „nici macar un *grăunț* n-au mâncat” (55^f), la fel ca în textele redactate în epocă (vezi ILRL, 1997, p. 322), formă cunoscută în perioada 1532-1640. Substantivul *slugă* este, după terminație, de genul feminin și „constituie norma epocii” (ILRL, 1997, p. 321): *slugă* (18^r, 21^r, 53^v, 60^v-2), „ace *slugă*” (24^r, 26^r), spre deosebire de perioada veche a limbii în care genul substantivului *slugă* nu apare fixat, fiind întrebuițată și ca masculin (vezi Densusianu, 1961, p. 93; Rosetti, 1978, p. 543).

Substantivul de origine autohtonă *grumaz* nu a păstrat forma de neutru plural în *-e*, trecând în categoria substantivelor masculine, la fel ca în epocă (vezi ILRL, 1997, p. 321): *grumazi* (60^v), *grumazii* (42^r, 60^v).

Numărul. Forma normală a substantivului *copac* este cea care păstrează la singular desinența arhaică: *copaci* (52^v-5, 53^r), *copaciul* (52^v, 53^r), *copaciului* (53^r), la fel ca în toate textele aparținând perioadei vechi (vezi Rosetti, 1978, p. 543; ILRL, 1997, p. 120, 324). Forma actuală *copac*, „refăcută prin analogie cu *drac – draci, sărac – săraci*” (ILRL, 1997, p. 120), este posterioară secolului al XVIII-lea.

Substantivul feminin *greșeală* are desinența de plural *-e*: *greșalele* (96^f); cf. însă *bolile* (95^v), *mreji* (47^v), *pricini* (77^r).

Substantivul *ochi* înregistrează la singular două desinențe, una în *-u*: *ochiu* (86^v, 90^v) și alta având desinența zero: *ochi* (86^v).

Pluralul substantivului *nume*, în cele două atestări, apare în forma nouă: *nume* (50^f, 51^r), forma etimologică *numere*, caracteristică unor texte vechi (vezi, de exemplu, Stanciu-Istrate, 2004, p. 101), nu este cunoscută textului nostru.

Substantivul *mână* face la plural *mâini* (65^v), *mâinile* (23^v); cf. și *mâinule* (67^v, 94^f), un amestec între forma analogică și cea etimologică.

Procesul de înlocuire a desinenței de plural în *-e* prin cea de *-i* și desinența în *-uri* prin cea de *-i* la unele substantive feminine este prezentă și în textul de care ne ocupăm: *frumusețile* (13^v, 36^r, 74^r), *ierbi* (42^r), *lacrimi* (19^v, 34^v, 37^r etc.), *pricini* (77^r), *slugile* (27^v-3); cf. însă *vinile* (42^r), cu *e > i*, tendință ce caracterizează textele nordice elaborate în epocă (vezi ILRL, 1997, p. 323-324).

Apariția desinenței *-ă* la substantivele cu radicalul în *r* este atestată în *izvoarele* (89^v), formă curentă atât în cele mai vechi texte românești, cât și în textele contemporane cu manuscrisul *Sandipa* (vezi Densusianu, 1961, p. 99; Rosetti, 1978, p. 547; ILRL, 1997, p. 121; 325). Acestui unic exemplu i se opune substantivul *h<i>arile* (76^v), cu *e* închis la *i*.

Desinența de plural singular a neutrelor terminate în consoană sau în *-u* este *-uri*, niciodată *-ure*: *ceasuri* (4^v), *gânduri* (15^f), *vicleșuguri* (55^f) etc.

Într-un caz, substantivul *pasăre* apare la plural fără modificarea vocalică a radicalului (nu a avut loc alternanța vocalică): *pasările* (76^v).

Cazul. Substantivul *tată*, urmat de adjective posesive, înregistrează la genitiv-dativ exclusiv forma *tătâne*: *al tătâne-său* (31^r), *tătâni-m(i)eu* (27^r, 32^r,

69^v), *tătâni-tău* (6^v, 28^v), *tătâne-său* (5^r, 15^r, 33^r, 99^r), fonetism caracteristic textelor contemporane² cu manuscrisul de care ne ocupăm.

Substantivul *stăpân*, indicând relații sociale, este însoțit de adjectivul posesiv conjunct și apare notat fie la dativ în formă feminină omonimă cu nominativul: „nimică n-au spus *stăpână-său*” (17^v), „spusă *stăpână-său*” (84^r), fie la nominativ: „vine *stăpână-său*” (24^v), „să nu-l priceapă *stăpână-său*” (24^v) – construcție simțită astăzi ca fenomen regional (vezi GALR, I, 2005, p. 95) –, fie întărit de prepoziția *la*: „au adus *la stăpână-său* (22^r).

Substantivul feminin de origine ucraineană *cușcă* apare întrebuințat la genitiv-dativul singular, în cele două exemple, sub forma învechită *cușcii* (18^r-2).

Substantivul în genitiv-dativ este concurat de construcții prepoziționale, răspândite în epocă mai ales în textele nordice (vezi ILRL, 1997, p. 326). Cele mai frecvente sunt construcțiile prepoziționale cu *cătră* și *la*, echivalente cu dativul: „zisă dascalul *cătră cucon*” (5^r), „Și dând și mare giurământ ea *cătră cucon*” (9^v), „am grăit *cătră dânsul*” (57^v), „Sandipa ră<spu>nsă *cătră împăratul*” (72^v), „strigă *cătră tovarăș*” (79^v), „Voi da pre fiul meu *la Sandipa filosoful*” (2^r), „au poroncit *la tatul mirilui*” (31^r), „făcut-au câte 2 haine *la tof*” (50^r), „să o arunci *la câini*” (94^r), „voinicul închină colacii *la împăratul*” (99^v). În două contexte apare construcția prepozițională cu *a*, echivalentă cu genitivul: „scrisă și istoriile *a câte învățături* vre să-l înveță” (3^v), „este ajutoriu și păzitoriu *a tot omul*” (71^r). Nu lipsesc însă nici construcții sintetice de felul: „după zapis ce au dat *împăratului*” (6^r), „să închină *împăratului*” (6^v), „grăiem *fiului tău*” (11^r), „Această pildă spusă filosoful cel dintâi *împăratului*” (16^v), „pasărea păpăgalul au spus *stăpânului toate*” (17^v) etc.

Numele propriu *Sandipa* formează genitiv-dativul atât pe cale sintetică: *Sandipii* (3^r, 3^v, 72^r, 73^r, 93^r, 96^v, 101^r), *Sandipei* (3^v), *Sandipăi* (71^v), cât și analitico-sintetică: *a lui Sandipii* (1^r), precum și cu ajutorul prepozițiilor *către* și *la*: „zisă împăratul *cătră Sandipa*” (2^v), „voi da pre fiul meu *la Sandipa filosoful*” (2^r).

Dumnezeu, prin cele 14 atestări, prezintă la cazul oblic exclusiv forma analitică: *lui Dumnezeu* (1^v, 28^v, 44^v, 72^r etc).

Acuzativul cu funcție sintactică de complement direct al substantivelor exprimate, la fel ca în limba actuală, prin nume proprii, nume comune de ființă sau prin substitute (pronume personal ori, mai rar, pronume relativ) apare însoțit de *p(r)e*: „chemă *pe Sandipa*” (2^r), „adusă *pe fiul său*” (69^r), „*pe mine* mă vei avea fimei ție” (10^r), „*pe dâșii* nu i-au chemat” (12^r), „care *pe care* va birui din vorbe” (89^r), „*pe cine* îl dor dinții” (95^v) etc. Prepoziția *p(r)e* însoțește uneori și un substantiv din subclasa animalelor, păsărilor și reptilelor „*personalizate*, în condițiile *individualizării* puternice a substantivului-complement” (GALR, II,

² Se are în vedere *Alexândria* lui Năstase Negrule, manuscris ieșean de la 1790, recent editat în condiții tipografice excelente, în care sunt atestate forme ca *tatul* (5^v) și *tătâne-său* (11^r) (vezi Dumitrescu, 2015).7

2005, p. 377): „*acel tâlhariu birui și pre leu și pre momiță*” (53^r), „*învăță pe taină stăpânul pe pasăre*”, „*apucă pe un șarpe*” (75^v).

Dintre vocative, mai răspândite sunt cele etimologice terminate în *-e*, pentru masculin singular: *bărbate* (57^r, 63^r, 66^r, 66^v, 67^r), *cucoane* (9^v, 31^v), *dascale* (6^r, 87^v, 90^v etc.), *Doamne* (29^r, 80^v, 82^r etc.), *frate* (84^v, 85^r), *giupâ(i)ne* (18^v, 22^v), *împărate* (2^v, 21^r, 70^r etc.), *oame* (35^r), *priiatine* (90^v), *stăpâine* (22^v), *voinice* (38^v-2, 39^r, 49^r, 67^r) și pentru feminin singular: *fimei*, cu *e > i* (10^r, 69^r, 81^r, 82^v), *muiere* (56^v, 58^r, 71^v, 80^v, 83^r) sau vocativele identice cu nominativul articulat, urmate de adjectivul posesiv: *fățul (mieu)* (4^v, 81^r, 81^v, 82^r-2, 91^v), *fiul (mieu)* (77^r), *tatăl (mieu)* (4^v). Mai puține la număr sunt vocativele în *-ule*: *fiule* (75^r, 98^v), *omule* (16^r, 61^v, 84^v etc.). Pentru formele de feminin singular apar atât vocativele în *-o*: *babo* (48^v, 80^r, 80^v), *maico* (38^r, 79^r, 79^v-2, 81^v), cât și cele identice cu nominativul: *maică* (78^v, 79^v, 85^v), *mătușă* (36^r, 45^r, 45^v, 47^r-2). Nu lipsesc nici vocativele de plural masculin echivalente cu dativul : *filosofilor* (73^r, 75^v), *fraților* (65^r, 66^r, 95^v), *vecinilor* (64^v).

Structura de vocativ constând din doi și mai mulți termeni este folosită frecvent: „*(pre)puternice împărate*” (4^v, 13^r, 21^v, 70^v etc.), „*fiule preiubite*” (70^v), „*iubite fiule*” (100^r), „*preluminat părintile mieu*” (91^v), „*părintile meu împărate*” (78^r, 83^v, 91^v), „*mult puternice împărate și al mieu dulci părinte*” (74^v), „*păcătoșule și prăpădite oame*” (39^v), construcții învechite și restrictive sub raportul normei românei literare actuale (vezi GALR, I, 2005, p. 149).

Articolul

Articolul hotărât enclitic masculin *-l* este notat constant: *cuconul* (6^v), *filosoful* (1^r) etc. Lipsa³ articolului este atestată în unele contexte ale substantivului *obicei*: „*după obicei filosofesc*” (6^v), „*ave (el) obicei*” (8^v, 41^v, 83^v), „*ei au obicei*” (87^r). În alte situații, același substantiv este întrebuințat în mod obișnuit: „*după obiceiul filosofesc*” (13^r), „*din obiceiul cetățenilor*” (86^r).

Absența articolului hotărât *-i* – reflex al limbii vorbite – se constată la genitiv-dativul singular al substantivului propriu *Persia*: *Persii* (57^v) și, frecvent, al substantivelor comune feminine: *astronomii* (5^v), *culivii* (18^r), *culevii* (18^v),

³ Cauza dispariției lui *-l*, des întâlnită în perioada veche a limbii române (vezi Densusianu, 1961, p. 100; Rosetti, 1978, p. 550-551; ILRL, 1997, p. 124), „poate să se datorească în unele cazuri neatenției copiștilor sau deprinderii lor de a scrie o singură dată litere care se repetau la sfârșitul unui cuvânt și la începutul cuvântului următor <...>. Rămân însă un număr mare de cazuri care par să arate că *-l* începuse să nu mai fie pronunțat <...> (Densusianu, 1961, p. 109). O altă ipoteză a fost emisă de Al. Rosetti: „În limba vorbită de astăzi articolul enclitic masc. de nominativ-acuzativ *-l* a dispărut: *omu* (< *omul*); locul lui *-l* este ținut de *-u*, formându-se o alternanță morfologică nouă: *zero/u (om/omu)*” (Rosetti, 1978, p. 551), supoziție reluată într-un fel de autorii tratatului *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, care interpretează fenomenul „ca urmare a tendinței generale de preluare a funcției articolului de *-u*” (ILRL, 1997, p. 327).

filosofii (77^v), *istorii* (101^r), *împărății* (54^r), *primejdii* (59^r, 73^r), *viclenii* (93^v), în genitiv-dativul sintagmei *împărăția ta: împărății tale* (4^v, 30^v, 93^r etc.), precum și în singurul caz al locuțiunii pronominale *Măria Ta: Mării Tale* (83^v).

Articolul proclitic de genitiv-dativ masculin singular *lui* apare notat înaintea de substantivele proprii: „*lui Dumnezeu*” (1^v, 28^v, 44^v, 72^r etc.), „*lui Chir-Împărat*” (1^r, 101^r), varianta *lu* în manuscrisul de care ne ocupăm nu este folosită; este folosită însă curent, alături de *lui*, în mai multe texte aparținând secolelor al XVI-lea–al XVIII-lea (vezi Rosetti, 1978, p. 551-552; ILRL, 1997, p. 124, 327; Gheție, Teodorescu, 2005, p. 43; Chivu, 1993, p. 178).

Articolul posesiv-genitival cunoaște o întrebuintare destul de frecventă, forma variabilă intrând, uneori, în alternanță cu forma invariabilă, situație proprie atât textelor provenind din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, 1961, p. 109; Rosetti, 1978, p. 553-554; ILRL, 1997, p. 124-125), cât și textelor din epoca elaborării manuscrisului *Sandipa*. Repartizarea teritorială a fenomenului este următoarea: „Formele variabile ale articolului posesiv genitival rămân o trăsătură a textelor sudice, în timp ce forma invariabilă rămâne caracteristică a textelor nordice, care însă foloseau uneori și forme variabile” (ILRL, 1997, p. 327). O asemenea utilizare a articolului posesiv-genitival se regăsește și în textul nostru. Iată, de pildă, unele exemple de forme variabile: „*copil al...*” (20^r), „*cuvântul al...*” (13^r), „*darul al...*” (93^r), „*dascal al...*” (78^r, 90^v), „*împărat al...*” (1^r), „*fiule al...*” (70^v, 97^v), „*filosof al...*” (26^v, 31^r), „*gându al...*” (58^r), „*inelul al...*” (15^r), „*lucru al...*” (74^v), „*sfat al...*” (87^r), „*sfetnic al...*” (31^v), „*stăpânul al...*” (44^r, 84^v), „*unghiu al...*” (18^v-2), „*vicleșugul al...*” (49^v, 62^r), „*voinicel al...*” (98^v), „*al meu dulci părinte*” (70^v); „*cățe a...*” (37^v), „*cerere a...*” (14^r), „*fimeie a...*” (65^r), „*fire a...*” (92^r), „*istorie a...*” (83^v), „*învățătură a...*” (8^r), „*marginie a...*” (84^r), „*minte a...*” (75^r), „*naștere a...*” (100^r), „*a me osârdie*” (97^r), „*poroncă a...*” (59^v), „*pricină a...*” (60^r, 76^r, 76^v-3), „*rudă a...*” (46^v), „*tăcere a...*” (7^v); „*filosofi ai...*” (1^r), „*înțelepți ai...*” (26^v), „*oameni ai...*” (87^r), „*sfetnici ai...*” (29^r, 33^r), „*toț ai casăi*” (50^r); „*meșteșugurile ale...*” (61^r), „*vicleșuguri ale...*” (55^v), „*vorbe ale...*” (14^v, 93^v), „*de ale casăi*” (50^r).

Forma invariabilă, mai puțin numeroasă, apare în contexte ca: „*cuvântul întâi a...*” (1^r), „*ochiul a...*” (90^r), „*scrisorile a...*” (68^v), „*vorbe a...*” (68^v) etc. Alteori, prioritate se dă formei *al*, fiind consemnat așa-numitul acord fals: „*bortă al...*” (54^v), „*fată al...*” (31^r), „*fimeie al...*” (51^r), „*poveste al...*” (94^v), „*pricină al...*” (73^r, 74^v, 76^v-2), „*slugă (f.) al...*” (24^r), „*slujnică al...*” (17^r, 84^r), „*învățăturii al...*” (71^r), *al* rămătorilor și *al* cailor pohte” (14^r), „*al curvilor sfaturi și al muierilor*” (30^v).

În două cazuri, articolul posesiv-genitival apare notat după un substantiv articulat, întrebuintare superfluă în raport cu norma limbii actuale: „*va învăța toate meșteșugurile ale muierilor*” (61^r), „*nu este pricina a cuconului*” (74^v),

construcție uzuală însă în textele din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, 1961, p. 245-246).

Articolul demonstrativ-adjectival cunoaște o topică obișnuită, plasat între un substantiv și adjectiv: „filosoful *cel* mare” (26^v), „pasire *ce* dreaptă” (19^f), „sfetnicii tăi *cei* răi” (31^f), „lucrurile *cele* bune” (100^f) sau apare în prepoziție absolută, însoțind fie un adjectiv pe care îl substantivează: „*cele* înțelepte” (51^f), fie un adjectiv invariabil: „*ce* dintâi răutate” (23^v), fie un numeral cardinal: „*cei* doi” (79^f), „*cele* 6 zile” (58^v).

La genitiv-dativ articolul demonstrativ-adjectival se acordă în caz cu substantivul: „un fiu al filosofului *celui* mai mare” (97^v) „al muierilor *celor* rele” (30^v), „prețul lemnelor *celor* mirositoare” (91^f). Într-un caz, apare forma etimologică: „o slujnică al *cei* jupenesă” (17^f).

Articolul nehotărât, alături de formele întâlnite și astăzi: *un* (94^v); cf. însă forma dialectală *on* (17^v), *o* (84^f), *niște* (63^v), niciodată *nește*, înregistrează, pentru genitiv-dativ feminin singular a articolului *o*, singura formă *unii*, fenomen atestat în cele mai vechi texte românești (vezi Densusianu, 1961, p. 114): „*unii* momiți” (51^v), „*unii* muieri” (68^v, 69^f, 70^v), „*unii* porumbiță” (54^v) „*unii* vulpi” (94^v).

Adjectivul

Adjectivul, sub raportul flexiunii, cunoaște puține trăsături demne de luat în seamă. Astfel, *mare* are câteodată la plural formă identică cu singularul, situație întâlnită în cele mai vechi texte românești (vezi Densusianu, 1961, p. 108; Rosetti, 1978, p. 550; Moraru, 1996, p. 98), iar în epoca elaborării textului fenomenul caracterizează „unele texte nordice” (ILRL, 1997, p. 328): „*mare* gânduri” (86^v), „*mare* păcate” (9^v).

Pluralul în *-i*, același ca în limba actuală, câștigă din ce în ce mai mult teren: „*dulci* cuvinte” (3^f), „*mari* bucurii” (70^v), „*mari* nebuni” (26^v).

Adjectivul *nou* are la feminin singular forma curentă în textele vechi: „casă, mare *noao*” (100^f), iar diminutivul de genul feminin numărul singular al lui *puțin* apare notat în forma „*puțunte* făină” (49^f).

Referitor la gradele de comparație ale adjectivului, este de subliniat faptul că, în linii mari, acestea nu se deosebesc de cele din limba actuală. De exemplu, comparativul de superioritate este exprimat exclusiv, în singurul exemplu, cu ajutorul adverbului *decât*: „*dulceață* mai dulce *decât* miere” (38^v), niciodată cu *de*, cum se întrebuița în textele vechi (vezi Rosetti, 1978, p. 550; Vieru, 2014, p. 66). Superlativul absolut se construiește cu ajutorul adverbelor *foarte*, *mult* și *prea*, primul plasat în prepoziție (niciodată în postpoziție, cum apare când are valoare adverbială), al doilea și al treilea, *mult* și *prea*, având, învechit și regional, sensul „foarte”, ultimul, cu monoftongarea diftongului: „dascal *foarte înțelept*” (1^v), „*muier* *foarte frumoasă*” (13^v); „*găsi* borta *mult* deșartă” (55^f); „*precurvariul* acela” (45^f), „Solomon *preînțeleptul*” (50^f) „*preînțeleaptă*” (14^f, 45^f), „*preînțeleptilor*”

domni” (94^v), „*preluminat* părintile meu” (92^v), „*preputernice* împărate” (13^r, 17^r, 93^r), „*fiule preiubite*” (70^v), „*fiule preiubite* al meu” (70^v), „un rău *pre mare*” (60^v), „*acei* muieri *precurve*” (70^r) etc.

Numeralul

Numeralul cardinal propriu-zis, simplu sau compus, nu se deosebește, în linii generale, de cel folosit în limba română literară actuală. Ceea ce îl diferențiază sunt unele forme care păstrează fonetismul arhaic, precum și faptul că grafia chirilică folosea, după modelul alfabetului limbii grecești, redarea valorii numerice cu ajutorul unor slove. Textul cercetat atestă numeral cardinal notate atât prin slove-cifră, având o frecvență mare (53 de atestări): „3 ani” (2^r), „4 luni” (32^v-2), „5 ocă” (61^v-2), „6 zile” (58^v), „7 filosofi” (13^r), „8 luni” (98^r), cât și, mai rar, prin litere: „numai *un* bărbat și *o* fimeie” (74^r), „*doi* ochi” (86^v), „*trei* ani” (91^v; vezi și 46^r, 48^r, 60^v-2, 78^v etc.), „*tri* ceasuri” (4^v), „*cinci* ani” (81^r), „*sapte* zile” (10^r-2, 69^v).

Numeralul cardinal compus este exprimat exclusiv prin slove-cifră: „13 ani” (97^v), „15 ani” (98^v), cardinalul mai mare de 20 fiind urmat de prepoziția *de*, la fel ca în limba de astăzi: „150 de zile” (62^r). Reprezentarea valorii numerice prin cifre arabe, ca în limba română literară actuală, nu este folosită în text.

Aproximația cantitativă a numeralului cardinal este exprimată prin alăturarea numeralelor vecine 2 și 3, cu omiterea substantivului regent, subînțeles însă din context: „să întâmplă 2-3 într-un loc” (77^r).

Numeralul ordinal este reprezentat, pentru primul termen, de forma analogică *întâi*: „cuvântul *întâi*” (1^r), „pilda filosofului *întâi*” (13^v). Forma etimologică, *întâie*, răspândită în textele din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, 1961, p. 115; Gheție, Teodorescu, 2005, p. 44), nu este cunoscută manuscrisului *Sandipa*.

Sinonimul lui *întâi* este compusul cu *de*, *dintâi*, asociat cu *cel*, *cea*, având valoare adjectivală și cu ordinalul postpus substantivului în cele două apariții: „dascalul *cel dintâi*” (91^v) „pilda *ce dintâi*” (21^v); cf. însă și „*ce dintâi* răutate” (23^v).

Numeralele ordinale pentru celelalte cardinale se prezintă sub mai multe forme și au, pentru masculin, următoarea structură: *al* + numeralul cardinal, exprimat prin slove-cifră + *le*, dar fără particula *-a*, fenomen întâlnit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în primul rând în textele moldovenesti (vezi ILRL, 1997, p. 333; vezi și GALR, I, 2005, p. 305). În cazul în care ordinalul este notat doar prin slove-cifră, secvența *-lea* nu apare, întrebuintare folosită în mai multe texte vechi (vezi Vieru, 2014, p. 71): „*al* 3 filosof” (73^v), „*al* 4 filosof” (35^v, 40^v, 73^v), „*al* 5 filosof” (42^v), „*al* 6 filosof” (53^v), „Pilda filosofului *al* 6 (54^v), „*al* 7 filosof” (59^r-2, 69^r). În două exemple, ordinalul este exprimat, învechit și regional, prin formele: „*al treile* filosof” (29^v), „Acești și cu altul, *al triile*” (82^r), în ultimul caz, cu omiterea substantivului.

Sunt consemnate și construcții, învechite și regionale, cu acord mixt, greșit din punctul de vedere al normei limbii contemporane: „al 5 zi” (40^v), „al 6 zi” (53^v); vezi și ordinalul masculin pentru *patru*, care apare în formă feminină: „al *patra* filosof” (33^v).

Ordinalul feminin apare notat, la fel ca cel masculin redat cu slove-cifră, fără particula deictică *-a*: „pilda a 2” (35^f), „a 6 zi” (51), „a 7 zi” (5^v), „zioa a 7” (57^v); vezi și, învechit și regional, „a *trie* zi” (66^f); cf. însă „a *patra* zi” (31^f), „a *opta* zi” (69^f). Într-un caz, ordinalul feminin nu este acordat cu substantivul regent, rezultând un reflex al construcției arhaice: „a *patra* filosof” (76^f).

Numeralul colectiv. Dintre formele acestei clase de cuvinte consemnăm *amândoi* (niciodată *îmbii*): „așa șide numai *amândoi*” (4^f; vezi și 35^v-2, 55^f, 74^f etc.) și *tustrei*, ultimul întrebuițat în variante astăzi regionale: „mearsără întru un târg pentru negustorie *tustrii*” (78^v; vezi și 82^v-4), „zisără *trustrii*” (82^v), „până nu vom fi *trustei*” (80^f, 81^f; vezi și 79^f), „până nu-ți fi *trustei* tovarășii” (79^f), „le dediră *trusteli*” (78^v).

Numeralul multiplicativ apare notat, în singurul exemplu, cu fonetismul regional *-iit*: „îi dedi *întrii* prețul lemnelor” (91^f).

Numeralul distributiv, prin nimic deosebitor de cel din limba actuală, este înregistrat în exemplele: „să meargă în toate zilele *câte unul*” (12^v, 56^f), „*câte o* pungă” (78^v), „făcut-au *câte 2* haine” (50^f).

Generalizând descrierea trăsăturilor morfologice ale claselor de cuvinte flexibile ca: substantivul, articolul, adjectivul și numeralul înregistrate în textul romanului popular *Sandipa*, se poate constata faptul că limba română de la sfârșitul secolului al XVIII-lea înregistrează o evidentă tendință de simplificare și reducere a formelor arhaizante, favorizând întrebuițarea celor noi, care vor fi acceptate ulterior de norma limbii literare. Mai mult, inovațiile fac concurență – în unele cazuri încă timidă, alteori destul de evidentă – formelor vechi sau chiar înlocuindu-le pe acestea. Astfel, *peșteră*, dar *năpaste*; numai *ușă*, *grijă*; menținerea încă a formelor *tatul*, *un grăunț*, *grumazi*, *copaciul*; *pricini*, dar și *grașale*; *mâinile*, însă *mâinule*; *izvoarele*; cf. însă *h<i>arile*; *Sandipii*; cf. *lui Sandipii*; *omule*, dar *oame*; *al*, *a*, *ai*, *ale* ~ *a*; *mari bucurii*, însă *mare păcate*; *foarte frumoasă*, dar *mult deșartă* și *preiubite*; *al 3<-lea>* și *al treile*; *tustrii*, *trustei* și *trusteli*.

Referințe bibliografice:

CHIVU, Gheorghe. *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu. București, 1993.

DENSUSIANU, Ovid. *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck. București, 1961.

Dumitrescu, 2015 = *Istoria lui Alexandru cel Mare: Alexandria ilustrată de Năstase Negrule*. Coordonator: Gabriela Dumitrescu. București: Sapienția Principium Cognito, 2015.

GALR, I = *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*. București, 2005.

GALR, II = *Gramatica limbii române. II. Enunțul*. București, 2005.

GHEȚIE, Ion, TEODORESCU, Mirela. *Psaltirea Hurmuzaki*. I. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu. București, 2005.

GHEȚIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. București, 1975.

ILRL = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție. București, 1997.

MORARU, Alexandra. *Floarea darurilor*. Text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandra Moraru. În: *Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan”*. *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. Coordonatori: Ion Gheție și Alexandru Mareș. I. București, 1996, p. 5-193.

ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. I. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă. București, 1978.

STANCIU-ISTRATE, Maria. *Viața sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de Maria Stanciu-Istrate. În: *Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan- Al Rosetti”*. *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. Coordonatori: Ion Gheție și Alexandru Mareș. II. București, 2004.

TEODORESCU, Mirela, GHEȚIE, Ion. *Manuscrisul de la Ieud*. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu, Ion Gheție. București, 1977.

VEREBCEANU, Galaction. *Considerații filologice asupra manuscrisului Sandipa*. În: *Philologia*. 2019, nr. 3-4, p. 49-63.

VEREBCEANU, Galaction. *Studiu lingvistic asupra manuscrisului Sandipa. Grafia (1)*. În: *Philologia*. 2020, nr. 3-4, p. 93-102.

VEREBCEANU, Galaction. *Studiu lingvistic asupra manuscrisului Sandipa. Fonetica (2)*. În: *Philologia*. 2020, nr. 5-6, p. 22-36.

VEREBCEANU, Galaction. *Un manuscris al Sindipei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Text*. În: *Philologia*. 2017, nr. 1-2, p. 35-55, nr. 3-4, p. 67-89, nr. 5-6, p. 113-130.

VIERU, Roxana. *Studiu lingvistic asupra Paliei de la Orăștie*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MECC.